

חיי אליקים

סיפורו החדש של ב. תמוז

נממדים ונערכים בקני מידה שבהשגה רר חנית, הוא הוא היסוד התכני לשרשרת ה- אפיוזות הנשלבות כאן (השיחה עם בוראשווילי, ההסברים למזרחי בדבר ה- מושג טאבו, וכן המעשה באברמסון וה- פרשעים).

חיי אליקים כתובים בגוף ראשון, היינו: אליקים מספר על עצמו. אליקים של בית הסוהר מספר על אליקים של טרום בית הסוהר. אבל שני אליקים אלה, שאינם משתלבים לדמות אוטוגנית אחת. אליקים של טרום בית הסוהר הוא, כאמור, בטלן תמים, הלוחם אם מלתמת חייו מתוך אידיאולוגיות מוסריות, פרי קריאה מוג- ומת בספרים מזה, וברומנטיקה של חוברות זולות לנערות מאידך. ואילו אליקים ה- שני, אליקים הכותב את הדברים, הוא רחוק מאוד מזה וראשון. מעמיד הוא את האפיוזות בצורה כזו שמשמעת כאן דמות אחרת, דמות מפוכחת, אפילו צינית, היודעת ומכירה את הגיחוך בתוויתו של אליקים הראשון, וגם מרבה להדגיש ול- ספר על כך. דמות זו אינה נזהרת מל- השויר בין השורות את הערותיה הבקור- תיות על בת-דמותה האחרת. אמנם אליקים הכותב אוהב בכל ליבו את קודמו הנאיבי, הוא אפילו מעריך את גילוי הלב שאינו יודע לשים מחסום לדיותיו הלא-רצויות, ומסתכן לא-אחת על כך. אך עם זאת אין הוא יכול להסתיר את הלגלוג המהלך בהחבא בדבריו, את ניד הראש העצב של מבוגר השוחק ומגחך לחוסר האונים התמים של ילד בקומפלסס החיים.

כמובן שאלוקים השני, אליקים של בית הסוהר אינו כלל וכלל המשך ישיר ש- לאחר שלוש ארבע שנים לאליקים הרא- שון. אליקים השני הוא כמובן מחבר ה- ספר — בנימין תמוז — שבצורה לא- מודעת אולי, מתערב וחודר ה,אני" שלו לתוך ה,אני" של אליקים, ויוצר תוך כדי כך שני פנים לדמות אחת. דמות כפולה שתוויה לא רק שונים אלא גם מנוגדים וקטביים.

ואמנם טעותו של בנימין תמוז היא, ל- דעתי, בכך שהוא מציג את הסיפור בגוף ראשון. הצגת סיפור בגוף ראשון דורשת ממחבר הוזהות גמורה עם הדמות המספ- רת, הוזהות עם אפיה, הלך מחשבותיה, רגשותיה ותפיסת עולמה. תמוז לא רק שלא הוזהה עם ה,אני" של אליקים, ולא ניסה לספר אותו אלא שהוא גם מספר עליו מתוך מרחק רב, מתוך יציאה מן הדמות וקביעת עמדה ויחס כלפיה. הוא ידע שהדמות היא תמוזה ולכן הניגודיות שבינה לבין סביבתה, תעלה תיך, משיכת כתפיים ואפילו גיחוך. כל התגובות האלה היו צריכות לעלות בנו מאליהן, מתוך הסיטואציות המסופרות, אלא שלתמוז אין הסיטואציות מספיקות, הוא גם גוקט עמ- דה, הוא מספר אותן בצורה שדוקא הגי- חוך מובלט בהן יותר משאר האלמנטים. בדבריו של אליקים אומר תמוז, כי הוא בא לספר אך ורק ספורים מצחיקים ומ- שעשעים. לדעתי בעיני אדם כאלוקים אין אלה מאורעות משעשעים כל עיקר. אלה מאורעות, כפי שהוא אומר, שעלו לו ב- תמצית דם ליבו, ולזאת אנו מאמינים יותר. האפיוזות כמו: העבודה בחנות ה- ספרים, המקרה עם בתו סל ורסאנו בפר- דס, העזרה לעורר-הדין שימקין, החיים בפלמ"ח ומות שני החברים, אלה אינם מאורעות מצחיקים במהותם. ואם אליקים האמיתי היה כותב אותם, היו אלה ספורים שרק תיך עצוב היה נסוך בהם. אולם הואיל ולא אליקים כתבם, אלא מר תמוז, הרי בראי המעוקם של ראייתו אנו קוראים כאן ספורים גרוטסקיים שהבעה של לגלוג מל- וזה את קריאתם. ובמקום סיפורים של אוריה, אנו קוראים שורת קוריוזים קלי- לים הנשכחים מיד עם קריאת העמוד האחרון.

אם התכוון מר תמוז לכתוב גרוטסקה הרי ההגיגות האינטלקטואלית והאמת ה- ספרותית שלו היו צריכים להעמיד את הספר בגוף שלישי. העמדתו בגוף ראשון תטאה לדמות האמיתית, הוא הוציא מ- תחת ידי דמות חצויה ומעוותת.

כמה אנשים ממכרי וממיעדיה של אמר, באו לבקרני בבית-הכלא וטולם אומרים לי כי עלי לכתוב את הקורות אותי ב- שנים-שלוש השנים האחרונות. כך מת- חיל לרשום בנימין תמוז את הקיום הרא- שונים לדמותו של אליקים, בספרו שיצא לאור בספריה לעם של הוצאת "עם-עובד" בשם "חיי אליקים".

חיי אליקים הם קורות שנים מספר של עלם החי בעולם הארצי-ישראלי של מלחמת העולם השנייה. עלם, הנתון בכף הקלע של מצבי-ביש בלתי פוסקים, מצב של חוסר עבודה, רעב בבית, עבודות בזויות תוך מגע עם אנשים בזויים (בחי- גות הספרים, במשרד הטאבו), ולבסוף בשל סכסוך אישי עם מעבידו הוא נזרק לבית-הכלא. אך עם כל נסיון חיים מר זה אין העלם מאבד כמלוא הנימה מהאמון ומהאופטימיות שהוא רוחש לחיים. אין הוא מן הנואשים ולא ממרי הנפש מאחר וכל הסובב אותו נקלט אצלו דרך פריזמה השונה מהרגיל. תפיסת עולמו נוגדת את כל "החכמת החיים" הקובלת הרווחת בין הבריות. יש לו פרושים לתופעות הקיי- מות, והתייחסותו אליהן שונה מהשגור.

הוא סובר, למשל, שכל מוכר ספרים חייב לדעת את סחורתו, היינו לקרוא ול- התעמק בכל ספרי המדע והרוח שהוא עומד למכרם. כמובן שגישה זו, שעליה הוא עומד בכל תוקף, מרחיקה אותו אחרי יום מן החנות. הוא יוצא משם בראש מורם ובבבו גלוי לעבר המעביד, אף על פי שיציאתו היא אל אם וסבתא הנאנקות בעוני, ואל ימים של חוסר עבודה ואפילו רעב.

מובן שתפיסת עולם כגון זו תיראה תמוזה בעיני האדם הרגיל והיחס שהיא תגלה כלפיו יהיה נע בין יחס של רחמים לזלזול. (ורסאנו מרחם עליו, רפי הפל- מחניק עוזר לו מתוך חמלה על שהיה ל- צחוק בעיני החברה, שימקין מתחשב בו כנראה מתוך נקיפות מצפון על הרעו לאבי אליקים. ואילו אחרים כמו: מוכר הספרים, בוראשווילי, מזרחי ואפילו מוסא מזלזלים בו).

אליקים הוא מעין הקנדיד הוולטרי, אלא שחסר הוא את הפנגלוס שידריכהו. לרגע, כאשר נוצרת הידידות במחנה ה- פלמ"ח בין אליקים ורפי, נדמה לנו ש- צורתו של אליקים כאילו מתגבשת, שהוא מתאנש יותר ויותר לפי המושגים המקרי בלים שלנו, אלא שעם מותו של רפי שוב משתברת דמותו האורירית של אליקים, ושוב הוא ממשיך בריחופיו חסרי היסוד. גם לאליקים כלקנדיד קיימת הקוניגונ- דה שלו, אהבתו הרוחנית הגדולה. אמנם לעיתים חש אליקים שהוא בוגד בה ורוצה באיזה אופן לבקש את סליחתה. אך כיצד יבקש מחילה לאהבתו, והיא אינה יודעת כלל את יחסו החם אליה.

אלם עיקר המשותף בין אליקים וקנדיד היא דרך תפיסת העולם הרוחנית השווה לשניהם. אליקים הוא בחור בעל נטיות רוחניות (כך הוא מציין — עמ' 51) עם פרטנויות ספרותיות (הוא שלח למוסף ה- ספרותי של דב שטוק מאמרים שלא נד- פסו), הנשטף במערבולת הפגנות חיים מכוערות ושפלות ביותר, אלא שכקנדיד מצליח להעמיד עצמו מן הצד, וכמשיקף צדדי הוא הווה את התופעות החמריות הקטנוניות ביותר לא כהיתן אלא מפשטן כהויה מושגית. אין אצלו ענינים קונקר- טיים שגרתיים, הכל הופך בעיניו לשאלות מהותיות מהעמדה פליוסופית.

כאשר קנדיד עורק מן הצבא והוא נת- פס, שואלים אותו מדוע ערק. הוא עונה ש,עלה בדעתי לערוך טיול, והאמינו שזו זכותו המיוחדת של המין האנושי, כזכר- תם של בעלי חיים להשתמש ברגליהם להנאתם". כך אליקים כאשר הוא מציע עצמו למשרת שומר בפרדסי בוראשווילי הרי נימקו לקבלת העבודה היא: "אני מעוניין מאוד בהתפתחות החקלאות העב- רית בארץ-ישראל, וביחוד עכשו בימי משבר אלה שאין כל אפשרות לשווק תפרי- זים לחוץ-לארץ. לרגל המלחמה". ואמנם ניגוד זה שבו עניני היום-יום